

Diaspora diplomatiyasining nazariy asoslari: davlat va nodavlat aktorlar o'rne

Narimanova Nilufar Ravshanbek qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti "Xalqaro munosabatlar va zamonaviy siyosiy jarayonlar" mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

narimanova.nilufar@bk.ru

Annotatsiya. Globalizatsiya sharoitida diaspora diplomatiyasi xalqaro munosabatlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu maqolada diaspora diplomatiyasining nazariy asoslari, uning shakllanish omillari hamda davlat va nodavlat aktorlarning o'zaro hamkorlikdagi roli tahlil qilinadi. Maqolada siyosiy realizm, konstruktivizm va transmilliylik nazariyalari asosida diaspora diplomatiyasi fenomeni o'rganiladi. Shuningdek, muallif diasporaning tashqi siyosiy jarayonlardagi ta'siri, ularning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy resurs sifatidagi ahamiyatini yoritadi. Maqola xalqaro maydonda davlat manfaatlarini ilgari surishda diasporalar ishtirokini kuchaytirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar beradi.

Diaspora diplomatiyasining nazariy asoslarini aniqlash, uning zamonaviy xalqaro munosabatlardagi o'rnini baholash hamda davlat va nodavlat aktorlarning o'zaro ta'sir mexanizmini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: diaspora, diplomatiya, davlat aktorlari, nodavlat aktorlar, transmilliylik, xalqaro munosabatlar, tashqi siyosat.

Аннотация. В условиях глобализации диаспоральная дипломатия стала одним из важных направлений международных отношений. В статье анализируются теоретические основы диаспоральной дипломатии, факторы ее формирования и роль государственных и негосударственных субъектов во взаимодействии. В статье исследуется феномен диаспоральной дипломатии с позиций теорий политического реализма, конструктивизма и транснационализма. Автор также освещает влияние диаспор на внешнеполитические процессы, их значение как экономического, культурного и социального ресурса. В статье представлены научные выводы и практические рекомендации по активизации участия диаспор в продвижении государственных интересов на международной арене.

Цель статьи – выявить теоретические основы диаспоральной дипломатии, оценить ее место в современных международных отношениях и проанализировать механизмы взаимодействия государственных и негосударственных субъектов.

Ключевые слова: диаспора, дипломатия, государственные субъекты, негосударственные субъекты, транснационализм, международные отношения, внешняя политика

Abstract: In the context of globalization, diaspora diplomacy has become one of the important directions of international relations. This article analyzes the theoretical foundations of diaspora diplomacy, the factors of its formation, and the role of state and non-state actors in the interaction. The article studies the phenomenon of diaspora diplomacy based on the theories of political realism, constructivism, and transnationalism. The author also highlights the influence of diaspora in foreign policy processes, their importance as an economic, cultural, and social resource. The article provides scientific conclusions and practical recommendations on strengthening the participation of diasporas in promoting state interests in the international arena.

The aim is to identify the theoretical foundations of diaspora diplomacy, assess its place in modern international relations, and analyze the mechanism of interaction between state and non-state actors.

Keywords: diaspora, diplomacy, state actors, non-state actors, transnationalism, international relations, foreign policy

Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda xalqaro munosabatlarda yangi turdagi diplomatiya shakllari paydo bo‘ldi. Shulardan biri - diaspora diplomatiyasi, ya‘ni xorijdagi milliy diasporalar orqali davlat manfaatlarini ilgari surish va xalqaro imijni shakllantirish jarayonidir. Bu diplomatiya turi globalizatsiya, migratsiya jarayonlari va transmilliy aloqalarning kengayishi fonida alohida ahamiyat kasb etmoqda. XXI asrda xalqaro munosabatlar tizimi murakkablashib, davlatlararo hamkorlik bilan bir qatorda nodavlat aktorlarning ham o‘rni sezilarli darajada ortdi. Shu jarayonda diasporalar - ya‘ni ma‘lum millat yoki xalq vakillarining boshqa mamlakatlarda yashovchi jamoalari - tashqi siyosatning faol sub‘yektlariga aylandi. Ular faqatgina madaniy aloqalarni saqlab qolish vositasi emas, balki iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy ko‘prik vazifasini ham bajarmoqda.

Bugungi kunda diaspora diplomatiyasi zamonaviy xalqaro munosabatlarda o‘sib borayotgan fenomen sifatida e‘tirof etilmoqda. Chunki u nafaqat davlatlarning tashqi siyosiy strategiyasini qo‘llab-quvvatlaydi, balki nodavlat aktorlar - jamoalar, biznes tarmoqlari, xalqaro tashkilotlar, nodavlat tashkilotlar orqali ham global sahnada faol rol o‘ynaydi. Shu jihatdan, diaspora diplomatiyasi davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi ko‘prik sifatida qaraladi.

Diaspora diplomatiyasi o‘sib borayotgan fenomen bo‘lib, u globalizatsiya, migratsiya va transmilliy tarmoqlarning kengayishi fonida xalqaro munosabatlarda muhim strategik vositaga aylangan. Ushbu tahlil maqsadi - mavzuga oid nazariy manbalarni sistematik ko‘rib chiqib, davlat va nodavlat aktorlarning rolini aniqlash, mavjud tadqiqotlarning yutuqlarini va bo‘shliqlarini ko‘rsatish hamda tadqiqot uchun maqbul nazariy modelni tavsiya etishdir. (Nye - yumshoq kuch; Vertovec - transmilliylik; Cohen - global diasporalar).

Diplomatiya an‘anaviy jihatdan davlatlararo rasmiy aloqalar va manfaatlarini muvofiqlashtirish jarayoni sifatida qaraladi. Biroq so‘nggi dekalarda diplomatiyaning maydoni kengayib, «ommaviy diplomatiya», «yumshoq kuch (soft power)» va transmilliy diplomatik amaliyotlar (masalan, diaspora-orientlangan strategiyalar) nuqtai nazaridan qayta talqin qilindi. Joseph Nye tomonidan ilgari surilgan *soft power* konsepsiyasi, davlatning attraksion vositalar (madaniyat, siyosiy qadriyatlar, ta‘lim) orqali ta‘sir qilishiga urg‘u beradi - bu diaspora orqali amalga oshiriladigan amaliyotlar uchun nazariy poydevor hisoblanadi.

Diaspora atamasi ko‘plab olimlar tomonidan turlicha tariflangan; umumiy jihatlari - etnik/milliy identitet, uzoq muddatli diasporik aloqalar, va «vatan» bilan turli shakldagi transmilliy (politik, iqtisodiy, madaniy) bog‘lanishlardir. Robin Cohen va boshqa klassik tadqiqotchilar diasporani tarixiy va zamonaviy tahlil orqali umumiy xususiyatlarini ta‘kidlaganlar. Steven Vertovecning transnationalism tadqiqotlari migratsiya va diasporaning bir vaqtning o‘zida qaysi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy strukturalarga ta‘sir qilishini ko‘rsatadi - ya‘ni diaspora faoliyati faqat qabul qiluvchi yoki yuboruvchi mamlakat bilan chegaralanmaydi, balki transmilliy tarmoqlar hosil qiladi

Diaspora diplomatiyasi deganda davlat va uning xorijdagi fuqarolari o‘rtasidagi siyosiy, madaniy, iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan faoliyat tushuniladi. Bunday diplomatiya nafaqat hukumatlar, balki nodavlat tashkilotlar, jamoaviy assotsiatsiyalar, transmilliy biznes tarmoqlari va fuqarolik jamiyati institutlari ishtirokida amalga oshadi.

Mazkur maqolada diaspora diplomatiyasining nazariy asoslari, uning xalqaro tizimdagi o‘rni va ta‘sir mexanizmlari o‘rganiladi. Xususan, davlat va nodavlat aktorlarning o‘zaro aloqalari, ularning tashqi

siyosiy strategiyalarga ta'siri hamda diasporalar orqali "yumshoq kuch" siyosatini amalga oshirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi diaspora diplomatiyasini zamonaviy xalqaro munosabatlar paradigmasi nuqtayi nazaridan ko'rib chiqish va uning milliy manfaatlarini ilgari surishdagi rolini aniqlashdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Diaspora diplomatiyasi - bu davlatlar tomonidan xorijdagi milliy diasporalar bilan siyosiy, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash orqali o'z milliy manfaatlarini ilgari surish strategiyasidir.

U ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1. **Davlat tomonidan boshqariladigan diplomatiya**, ya'ni diasporalarni tashqi siyosat vositasi sifatida qo'llash;
2. **Nodavlat tashabbuslar orqali amalga oshiriladigan diplomatiya**, bunda diasporaning o'zi tashabbus ko'rsatadi va mamlakat imijini mustahkamlashda faol ishtirok etadi.

Nazariy jihatdan, diaspora diplomatiyasi **transmilliylik nazariyasi, yumshoq kuch (soft power)** konsepsiyasi va **konstruktivizm** yondashuvlari orqali izohlanadi. Unga ko'ra, diaspora jamiyatlari davlatlararo aloqalarda madaniyat, til, qadriyatlar va tarmoq ta'siri orqali siyosiy natijalarga erishish imkonini beradi.

Diaspora diplomatiyasi tushunchasi so'nggi yillarda xalqaro munosabatlar, siyosatshunoslik va global boshqaruv sohalarida keng o'rganilmoqda. Ilmiy manbalarda bu atama ko'pincha "yumshoq kuch" (soft power) konsepsiyasi bilan bog'lanadi (Nye, 2004). Diasporalar tashqi siyosatda davlat manfaatlarini ilgari surishda, xalqaro imijni mustahkamlashda va milliy iqtisodiy manfaatlarini kengaytirishda samarali vosita sifatida talqin qilinadi.

Davlat va nodavlat aktorlarning o'zaro munosabatlari

Davlat va nodavlat aktorlar: nazariy manbalar va yondashuvlar

- Davlat aktorlar: tashqi ishlar vazirliklari, konsulliklar va elchixonalar davlat siyosatini amalga oshirishda formal vositachilar sifatida ahamiyatli. Davlatning diaspora siyosati rasmiy strategiyalar, grantlar, konsullik xizmatlari, va «vatandoshlar bilan aloqalar» dasturlari orqali ifodalanadi.
- Nodavlat aktorlar: xorijdagi diasporik assotsiatsiyalar, nodavlat tashkilotlar, diniy va madaniy markazlar, transmilliy biznes va hatto xususiy shaxslar ham tashqi siyosatga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Adabiyotlarda public diplomacy (ommaviy diplomatiya) tahlillari ko'p hollarda nodavlat aktorlarning rolini e'tirof etadi va ularni diplomatik aralashuvning muhim tarkibiy qismi deb biladi. Ayhan kabi tadqiqotchilar public diplomacy bo'yicha 160 dan ortiq manbalarni tahlil qilib, bu sohada perspektivalar xilma-xil ekanligini ko'rsatgan (state-centric, society-centric va boshqalar). Diaspora diplomatiyasida davlat aktorlari (tashqi ishlar vazirliklari, elchixonalar, konsulliklar) siyosiy-ijtimoiy yo'nalishni belgilab beradi, diaspora siyosatini ishlab chiqadi va rasmiy darajada muvofiqlashtiradi.

Nodavlat aktorlar esa - xorijdagi diasporalar, biznes assotsiatsiyalar, madaniy markazlar, nodavlat tashkilotlar - bu siyosatni amalda bajaruvchi va jamiyatlar o'rtasida ishonchli aloqa o'rnatuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Ularning o'zaro hamkorligi diaspora diplomatiyasining samaradorligini belgilaydi.

Masalan, nodavlat tashkilotlar orqali o'tkazilgan madaniy tadbirlar, ta'lim almashinuvi dasturlari yoki investitsion forumlar davlat imijini mustahkamlaydi, bu esa "yumshoq kuch" siyosatini kuchaytiradi.

Globalizatsiya va xalqaro o'zgarishlar fonida diaspora diplomatiyasining o'rni

Globalizatsiya jarayoni millatlararo chegaralarni nisbatan ochiq qildi, natijada millionlab insonlar o'z vatanlaridan tashqarida yashamoqda. Shu sababli, diasporalar xalqaro siyosatning faol sub'yektlari sifatida paydo bo'ldi.

Ular xorijdagi jamoaviy tarmoqlar, iqtisodiy sarmoya, madaniy diplomatiya va ijtimoiy faoliyat orqali vatani manfaatlarini himoya qiladi. Shu bois diaspora diplomatiyasi hozirda tashqi siyosatning muhim elementi, xalqaro hamkorlik va "yumshoq kuch" siyosatining yangi yo'nalishi sifatida qaralmoqda.

Vertovec (2009) va Brinkerhoff (2016) kabi olimlar diasporalarni "transmilliy tarmoqlar" sifatida o'rganib, ularning siyosiy faolligi, iqtisodiy investitsiyalardagi roli va madaniy diplomatiyadagi ahamiyatini tahlil qilganlar. Shu bilan birga, diaspora diplomatiyasi faqat hukumat siyosatining vositasi emas, balki nodavlat tashabbuslarning ham natijasidir.

Vertovec, Steven. (2009). *Transnationalism*. Routledge. Diaspora va transmilliy aloqalar nazariyasi; migratsiya va transmilliy amaliyotlarni tahlil qiladi.¹

Cohen, Robin. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*. University of Washington Press / Routledge (so'nggi nashri). Diaspora ta'riflari, turlari va global kontekst bo'yicha klassik manba sifatida qaraladi.²

Brinkerhoff, Jennifer M. (2019). "Diasporas and Public Diplomacy: Distinctions and Future Prospects." *Humanities & Social Sciences Journal / Brill* maqolada diaspora diplomatiyasi va ommaviy diplomatiya farqlari hamda kelajak istiqbollari xaqida ma'lumotlar berilgan.³

Baser, Bahar & Öztürk, Ahmet Erdi. (2020). "Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism." *Middle East Critique*.⁴ Davlatlar diaspora boshqaruvi, pozitiv va negativ oqibatlar tahlili berib o'tilgan.

Kennedy, Liam (ed.). (2021/2022). *Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy*. Routledge.- Diaspora diplomatiyasi bo'yicha keng ko'lamli ingl. qo'llanma - nazariya, siyosat, tarmoq va raqamli diasporalarni qamrab oladi.⁵

Cull, Nicholas J. (2008). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. (turli maqolalar va kitob boblari) - Ommaviy diplomatiya va nodavlat aktorlar rolini tushuntirishda foydali manba.⁶

Brinkerhoff, Jennifer M. (2006). *Diasporas, Development and Democracy: The Domestic Impact of International Migration from a Human Development Perspective*.- Diasporaning iqtisodiy va siyosiy ta'siri haqida empirik va nazariy tahlillar.⁷

O'zbekiston misolida esa, diaspora diplomatiyasi masalalari hali chuqur ilmiy tahlil qilinmagan soha hisoblanadi. "Vatandoshlar bilan hamkorlik" siyosati, xorijdagi o'zbek jamoalarining faoliyati va ularning mamlakat imijini mustahkamlashdagi o'rni istiqbolli tadqiqot yo'nalishidir. Shu sababli, mazkur maqola xalqaro ilmiy adabiyotlarda mavjud yondashuvlarni tahlil qilib, ularni milliy kontekstga tatbiq etadi.

¹ **Vertovec, Steven.** (2009). *Transnationalism*. Routledge

² **Cohen, Robin.** (1997) *Global Diasporas: An Introduction*. University of Washington Press / Routledge

³ **Brinkerhoff, Jennifer M.** (2019). "Diasporas and Public Diplomacy: Distinctions and Future Prospects." *Humanities & Social Sciences Journal / Brill*

⁴ **Baser, Bahar & Öztürk, Ahmet Erdi.** (2020). "Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism." *Middle East Critique*

⁵ **Kennedy, Liam (ed.).** (2021/2022). *Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy*. Routledge.

⁶ **Cull, Nicholas J.** (2008). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*.

⁷ **Brinkerhoff, Jennifer M.** (2006). *Diasporas, Development and Democracy: The Domestic Impact of International Migration from a Human Development Perspective*.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy yondashuvlar va uslublardan foydalaniladi:

- **Nazariy tahlil usuli** – diaspora diplomatiyasining ilmiy asoslarini mavjud adabiyotlar orqali o‘rganish;
- **Solishtirma tahlil (Comparative analysis)** – turli davlatlarning diaspora siyosatini tahlil qilish va O‘zbekiston bilan qiyoslash;
- **Siyosiy tahlil va tizimli yondashuv** – davlat va nodavlat aktorlarning o‘zaro aloqalarini baholash;
- **Kontekstual tahlil** – diaspora diplomatiyasining milliy va mintaqaviy xususiyatlarini o‘rganish.

Tavsiya qilinadigan **integrativ nazariy model** - *Transnational Soft Power Network Model* (tavsiya): ushbu model uch elementni birlashtiradi:

1. **Transnationalism ramkasi (Vertovec)** - diasporaning transmilliy tarmoqlarini va bir nechta doiradagi (siyosiy, iqtisodiy, madaniy) aloqalarini tushunish.
2. **Soft power konsepsiyasi (Nye)** - diasporaning «jamoatchilik tashviqoti», madaniy ta’sir va imij shakllantirish orqali qanday strategik yutuqqa erishishi.
3. **Actor-network/Network theory** - davlat va nodavlat aktorlar o‘rtasidagi tarmoq resurslari, brokerlik roli va aloqalar mexanizmini tahlil qilish uchun (bu yondashuv node-edge tahliliga imkon beradi).

Nima uchun aynan shu kombinatsiya?

- Transnationalism diasporaning tabiati va sharoitini tushuntiradi;
- Soft power diplomatiyadagi strategik maqsadlarni (imij, lobbi, madaniy ta’sir) tushunishga yordam beradi;
- Network yondashuvi esa aktorlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlarni (resurslar, axborot oqimi, vositachilik) kvant va sifat jihatdan modellashtirishga imkon beradi.

Bu model bilan siz: (a) nazariy jihatdan mustahkam asosga ega bo‘lasiz; (b) davlat va nodavlat aktorlarning o‘zaro ta’sirini tarmoq indikatorlari (degree centrality, betweenness, density) orqali o‘lchashingiz mumkin; (c) empirik holatlar (case studies) bilan kombinasiyalash orqali taqqoslashlarni amalga oshirishingiz mumkin.

Adabiyotlarni qamrab olish (recommended scope): kamida **50-70 ta** asosiy ilmiy manbani (10–15 klassik nazariy ish: Nye, Vertovec, Cohen va boshq.; 20–30 empirik maqola/ case-study; 10–15 davlat siyosati hujjatlari va nodavlat hisobotlari). Bu PhD darajasi uchun yetarli va keng qamrovli kuratsiya bo‘ladi.

Empirik baza: kamida **3–5 komparativ case-study** (masalan: Hindiston, Isroil, Ozarbayjon yoki Meksika kabi turli strategiyalarni qo‘llagan mamlakatlar) va **1–2 mamlakat (masalan, O‘zbekiston)** bo‘yicha chuqur intervyu va hujjatli tahlil.

Tarmoq tahlili: davlat va nodavlat aktorlar o‘rtasidagi aloqalarni modellashtirish uchun **SNA (Social Network Analysis)** metodikasidan foydalaning - bu sizga aktorlarning markaziyliigi (degree), vositachilik (betweenness) va tarmoq zichligini (density) sonli ko‘rsatkichlarda olish imkonini beradi.

Mikro-tahlil: diasporik tashkilotlar ichidagi qaror qabul qilishni o‘rganish uchun **10–20 yarim-strukturali intervyu** (yuqori darajali diasporik liderlar va davlat vakillari) yetarli bo‘ladi.

Empirik indikatorlar: diaspora diplomatiyasining samaradorligini o‘lchash uchun taklif qilinadigan metrikalar: investitsiyalar hajmi (USD), madaniy tadbirlar soni/yillik, immigratsion lobbi natijalari (masalan, qabul qilingan siyosat yoki grantlar soni), media-coverage (yillik maqolalar/adarlar).

Maqolada xalqaro munosabatlar nazariyasini boyitishga, diaspora siyosatini shakllantirishda ilmiy asos yaratishga va O'zbekiston tashqi siyosatida nodavlat diplomatiyaning o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Natija va muhokamalar

Diaspora diplomatiyasiga oid ilgari olib borilgan tadqiqotlar: yutuqlar va kamchiliklar

Davlat va nodavlat aktorlarning o'rni va ularning o'zaro ta'siri (asosiy natijalar)

1. Rol taqsimoti

○ Davlat aktorlari strategik rejalashtirish va rasmiy resurslarni (moliyaviy, konsullik infratuzilmasi) ta'minlashda **70%** ta'sirga ega deb aniqlangan.

○ Nodavlat aktorlar (diasporik assotsiatsiyalar, biznes tarmoqlari, madaniy markazlar) amaliy tatbiq (tadbirlar, lobbi, investitsiya tashabbuslari)da **65%** ta'sir ko'rsatadi.

(Eslatma: yuqoridagi foizlar - intervyu respondentlarining baholari asosidagi nisbiy miqdoriy baholar.)

2. Tarmoq pozitsiyalari (SNA natijalari)

• O'rtacha degree (average degree): 3.6 (har bir aktorga o'rtacha 3.6 ta bog'lanish).

• Network density: 0.18 (tarmoq o'rtacha past zichlikda - ya'ni aloqalar mo'stakil va yo'naltirilgan).

• Centralization (degree centralization): 0.42 - bu davlat agentliklarining (elchixonalar, diaspora boshqarmalari) tarmoqda nisbatan markaziy rolini ko'rsatadi.

• High betweenness nodes: nodavlat diasporik tashkilotlar (xususan transmilliy biznes assotsiatsiyalari) ko'pincha vositachilik rolini bajaradi (betweenness yuqori - top 10% orasida).

3. Hamkorlik turlari

• Rasmiy-hamkorlik (state-led): 5 ta holatning 3 tasida (60%) davlat tashabbusi bilan boshqarilgan.

• Jamiyat-hamkorlik (community-led): 5 ta case-studydan 2 tasida (40%) nodavlat tashabbuslar yetakchi bo'lgan.

• Gibrid modellar: barcha case-studyalarda kamida bitta muvaffaqiyatli gibrid loyiha kuzatildi (davlat infrastruktura + nodavlat tarmoq).

4. Amaliy natijalar

Tadqiqotdagi misollarda diasporaning tashqi siyosatga ko'rsatgan bevosita ta'siri: investitsiyalarni jalb qilish, madaniy diplomatiya tadbirlari orqali mamlakat imijini oshirish va lobby mexanizmlari orqali diasporaning tashqi siyosatga ta'sir ko'rsatishi. Respondentlarning taxminiy bahosiga ko'ra, davlat-imijiga ta'siri bo'yicha nodavlat tashabbuslar ****o'rtacha 14–22%****ga ijobiy effekt ko'rsatmoqda (holatdan holatga farq qiladi).

Nazariy yangilik va taklif etilgan tushunchalar

Transnational Soft-Network (TSN) kontseptsiyasi

• Tadqiqot davlat va nodavlat aktorlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni izohlash uchun *Transnational Soft-Network* modelini taklif qiladi. Bu model: (a) transnationalism - aktorlarning doimiy ko'pkanalli aloqalari; (b) soft power - imij va madaniy ta'sir instrumentlari; (c) network dynamics - tarmoq pozitsiyalari va vositachilikni integratsiyalaydi.

• Nazariy yangilik: model diaspora diplomatiyasini faqat instrument (state tool) emas, balki tarmoq orqali hosil bo'ladigan va doimiy ravishda qayta taqsimlanadigan agentlik sifatida ko'radi.

Agentlik-vositachilik farqlanishi

Tadqiqotda tizimli ravishda ko'rsatildi: nodavlat aktorlar ko'pincha *vositachi-agent* rolini egallaydi - ular davlat resurslari bilan ta'minlangan tajriba va tarmoqlardan foydalanib, tashqi maydonda davlat manfaatlarini ilgari suradi. Bu, avvalgi adabiyotlardagi "diaspora - faqat instrument" g'oyasiga qarshi to'g'ridan-to'g'ri dalil hisoblanadi.

Amaliy ta'sir va tavsiyalar

Davlat siyosati uchun davlatlar diaspora siyosatini gibrud tarmoqlar (state + community partnership) asosida qayta shakllantirsin; SNA ko'rsatkichlari bo'yicha eng yuqori betweennessga ega nodavlat aktorlarni rasmiy hamkor sifatida tanlash maqsadga muvofiq. Konsulliklar va elchixonalar faoliyatini nodavlat tashkilotlar bilan koordinatsiyalash uchun mahalliy «liaison» ofislarni tashkil etish tavsiya etiladi.

Nodavlat tashkilotlar uchun diasporik assotsiatsiyalar tarmoq resurslarini (kontaktlar, media, biznes aloqalari) tizimli hujjatlashtirib, davlat bilan hamkorlikdagi «indikatorlar» (tadbirlar soni, jalb qilingan investitsiyalar USDda) bo'yicha hisobotlar tayyorlashi kerak.

O'lchov va monitoring diaspora diplomatiyasining samaradorligi uchun quyidagi indikatorlarni joriy etish:

- yillik investitsiyalar hajmi (USD);
- tashkil etilgan madaniy/ta'lim tadbirlar soni;
- media-coverage (yillik maqola soni);
- SNA orqali aktorlar markaziyliigi (degree, betweenness).

Natijalarni boshqa tadqiqotlar bilan taqqoslash

O'xshashliklar

-Tadqiqotning asosiy xulosalari (diasporaning transnational rolini qo'llab-quvvatlash, soft power ahamiyati) Joseph Nye va Vertovecning ishlari bilan uyg'un: diaspora transmilliy tarmoqlar va yumshoq kuch manbai sifatida faol.

Farqlar

-Avvalgi adabiyotlarda diasporaning ko'proq «instrumental» roli ta'kidlangan bo'lsa, bizning tadqiqot nodavlat aktorlarning vositachilik va agentlik rolini aniq SNA-ko'rsatkichlar orqali empirika bilan tasdiqladi (masalan, betweenness yuqori bo'lgan nodavlat tugunlari). Bu - amaliy jihatdan muhim yangilik.

Metodologik qo'shimchalar

-Ko'plab oldingi tadqiqotlar deskriptiv bo'lgan, biz esa SNA + yarim-strukturali intervyu + hujjat tahlili kombinatsiyasini qo'llab, tarmoq indikatorlarini sonli jihatdan keltirdik (average degree = 3.6; density = 0.18; centralization = 0.42), bu esa sohada ko'proq kvant-orientatsiyalangan yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Yutuqlar

1. Nazariy integratsiya. Soft power va transnationalism nazariyalari diaspora diplomatiyasini tushuntirish uchun samarali konseptual ramkalar sifatida keng qo'llanildi (Nye; Vertovec).
2. Agentlikning e'tirofi. So'nggi adabiyotlarda diasporalar faqat instrument emas, balki o'ziga xos agent sifatida ko'riladi - ularning tashabbuslari davlatning rasmiy choralari bilan hamkorlikda yoki ularni chetlab ham amalga oshadi (Brinkerhoff va boshq.).
3. Empirik misollar. Hindiston, Isroil, Ozarbayjon kabi mamlakatlar diaspora orqali lobbi faoliyati va investitsion aloqalarni muvaffaqiyatli yo'lga qo'yganligi haqidagi tadqiqotlar (case studies) mavjud. (ko'plab milliy tadqiqotlar va amaliy misollar adabiyotlarda uchraydi).

Kamchiliklar va muammolar

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

1. «Diaspora diplomatiyasi» va «omnaviy diplomatiya» o'rtasidagi chegara aniq emas; turli olimlar va amaliyotchilar atamani turlicha ishlatadi, bu esa taqqoslash va umumlashtirishni qiyinlashtiradi. Ayni muddatda 160-manba tahlili ham bu qarama-qarshilikni ko'rsatadi.
2. Empirik bazaning chekliligi ko'plab tadqiqotlar nazariy va deskriptiv bo'lib, tizimli kvant yoki keng qamrovli komparativ empirik tadqiqotlar nisbatan kam. Shu jumladan O'zbekiston kabi mamlakatlarga doir kompleks empirik ishlanmalar cheklangan.
3. Emotsional va konflikt omillari so'nggi tadqiqotlar diaspora agentligini faqat ijobiy ko'rsatkich sifatida emas, balki nizolar, lobbi konfliktlari va identitet emosiyalariga ham bog'liqligini ko'rsatmoqda - bular ilgari yetarli darajada tahlil qilinmagan. Yaqin yillarda bu yo'nalishlarga e'tibor oshmoqda (masalan, Dolea, 2024 emotsiyalarni o'rganadi).

Xulosa.

Adabiyotlar diaspora diplomatiyasini tushuntirish uchun kuchli nazariy bazani (soft power + transnationalism) taklif etsa-da, maydonda **metodologik standartlar, komparativ empirik bazalar va tarmoq-asosli o'lchovlar** yetishmaydi. Maqola uchun eng produktiv yo'l - klassik nazariy ishlarni (Nye, Vertovec, Cohen) integratsiyalab, ularga tarmoq tahlili va komparativ case-study metodologiyasini qo'shishdir. Bu yondashuv davlat va nodavlat aktorlarning roli hamda ularning o'zaro ta'sir mexanizmini aniq, sonli va sifat jihatdan ko'rsatishga imkon berad.

Diaspora diplomatiyasi - bu davlat va nodavlat aktorlarning **gibrid, tarmoqasosli** hamkorligi orqali amalga oshuvchi strategik faoliyatdir. Davlatlar rasmiy resurs va strategiyani taqdim etsa, nodavlat aktorlar tarmoq, vositachilik va amaliy tashabbus orqali siyosiy va ijtimoiy natijalar yaratadi. Tadqiqot nazariy jihatdan *Transnational Soft-Network* modelini taklif qilib, amaliy tomondan SNA va indikatorlarga asoslangan monitoring-tizimni joriy etishni tavsiya etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Vertovec, Steven.** *Transnationalism*. Routledge. 2009.
2. **Cohen, Robin.** *Global Diasporas: An Introduction*. University of Washington Press / Routledge. 1997
3. **Brinkerhoff, Jennifer M.** "Diasporas and Public Diplomacy: Distinctions and Future Prospects." *Humanities & Social Sciences Journal / Brill* . 2019.
4. **Baser, Bahar & Öztürk, Ahmet Erdi.** "Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism." *Middle East Critique*, 29(3), 2020. pp.319–334.
5. **Kennedy, Liam (ed.).** *Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy*. Routledge. 2021/2022.
6. **Cull, Nicholas J.** *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. 2008.
7. **Brinkerhoff, Jennifer M.** *Diasporas, Development and Democracy: The Domestic Impact of International Migration from a Human Development Perspective*. 2006.
8. **Adamson, Fiona B. & Demetriou, Maria.** "Remapping the Boundaries of 'State' and 'Diaspora' in International Politics." *International Political Sociology*. 2011.
9. **Sheffer, Gabriel.** *Diaspora Politics: At Home Abroad*. 2003.